

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 81, Kasım 2018, s. 300-310

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date

16.10.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

18.11.2018

Dr. Zehra DUMLUPINAR
zehradumlupinar@hotmail.com

TOPKAPI SARAYI HAREM DAİRESİ 17. YÜZYIL ÇİNİLERİ

Öz

Yaklaşık dört yüz sene Osmanlılar'ın resmî sarayı olarak hizmet veren Topkapı Sarayı, geçmişte olduğu gibi bugün de hayranlık ve merakla insanları kendisinden söz ettirmeye devam etmektedir. Devletin resmî sarayı olmasının yanı sıra padişahın evinin de burada yer alması şüphesiz Topkapı Sarayı'nı daha önemli bir konuma yükseltir. Mimarî ve süsleme unsurları bakımından farklı üslûplara sahip çeşitli yapı türlerinden meydana gelen Harem, 1665 yangınının ardından kâgir ve çini ağırlıklı bir yapıya kavuşmuştur. Harem'in büyük bir bölümünü 17. yüzyıl çinileri süsler. Bununla birlikte III. Murad döneminden kalan 16. yüzyıl çinileri, 18. yüzyıl Tekfur Sarayı çinileri, Avrupa'dan ithal edilen çiniler ile Cumhuriyet döneminde Kütahya'da üretilen çinileri Harem'de bir arada görebilmek mümkündür. 17. yüzyılda çini kompozisyon tasarımlarında, kullanılan motiflerde ve renk tercihlerinde farklılıklar olduğu fakat genel olarak klasik dönemin temel prensiplerinin korunduğu görülmektedir. Bu makalede, Harem Dairesi'nin 17. yüzyıl çinileri türlerine göre tasnif edilerek incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Topkapı Sarayı, Harem, 17. yüzyıl, çini.

TOPKAPI PALACE HAREM SECTION'S 17th CENTURY TILES

Abstract

Topkapı Palace, which was the official palace of the Ottoman Empire for about four hundred years, is still looked upon and acclaimed with enthusiasm, as well as in the past. Besides being the official palace of the government, hosting Ottoman Sultans is undoubtedly another great significance of Topkapı Palace. The Harem, which consist of different styles of architectural approaches, ornaments and structures, was turned into tile predominant structure after the great fires in 1665. The Harem is mainly decorated with 17th-century tiles. Along with 17th-century tiles, 16th-century tiles from the term of Murat III, 18th-century Tekfur Palace tiles, European imported tiles, and Kutahya tiles from the early era of Turkish Republic also can be seen within the Harem. Although, there are some differences such as motifs and colors within tile composition designs, 17th-century tiles are mainly designed with basic principles of classical era. In this article, 17th-century tiles of The Harem are examined and classified as to their characteristics.

Keywords: Topkapı Palace, Harem, 17th century, tile.

GİRİŞ

İstanbul'un fethini müteâkip, Fatih Sultan Mehmed (sal.1451-1481) tarafından bugünkü Bâyezîd Meydanı'na yaptırılan ilk resmî saray, bir süre sonra ihtiyaçlara cevap veremeyince, İstanbul'da Sarayburnu Yarımadası'na, halk arasında *zeytinlik* denilen araziye 1465'de yeni bir saray inşâsına başlanmıştır. 1478 tarihinde yeni saray tamamlanınca Bâyezîd Meydanı'ndaki saraya *Saray-ı Atîk*, Sarayburnu'ndaki saraya ise *Saray-ı Cedîd-i Âmire*, *Saray-ı Hümayûn* denilmiştir.¹ Sırası ile üç abidevî kapı ve bu kapıların açıldığı, köşklerle donatılmış avlular, bir asmabahçe ve bunları çevreleyen bir dış bahçeden meydana gelen Topkapı Sarayı'nı, Tursun Bey, "*ol makâm-ı hôş u hürrem üzerinde bir sarây-ı âlî, enva'-i sanâyi' ile hâlî ve semt-i naksdan hâlî* " olarak betimlemektedir.² Dîvân Meydanı'nın solunda, Kubbealtı'nın arka kısmında yer alan Harem Dâiresi; oda, sofa, taşlık, koğuş, mescit, dâire, mutfak, kule, hastane, mahzen, hamam gibi çeşitli binâ türlerini bünyesinde barındıran bir yapılar topluluğudur. Harem Dâiresi'nin giriş bölümünü Harem'i korumakla görevli olan Kara Ağalar'a ayrılan bir taşlık ve bu taşlığın çevresindeki yapılar oluşturmaktadır. Taşlığın sonunda büyük bir kapı ile Harem'e girilir. Vâlîde Sultan Taşlığı ve bu taşlığın çevresine sıralanan yerler, cariyelerin kullandığı bölümler ve Padişah'a ait odalar Harem'in esas kısmını meydana getirmektedir. Harem mekânlarının yapımı ve ko-numları, içinde yaşayan insanların padişaha yakınlıklarına göre oluşmuştur. Buna göre padişaha yakınlığı daha fazla olan Vâlîde Sultan ile Dârüssaâde Ağası'nın ve hasekilerin yaşadığı yerlerin kalite ve süsleme unsurları bakımından daha üst seviyede olduğu gözlenir.³ Harem Dâiresi, mimarî, sosyal ve kültürel tarih açısından olduğu gibi çini tarihi açısından da büyük öneme sahiptir. Burada 16. yüzyılın çok renkli ve mavi-beyaz sıraltı çinileri ile 17. yüzyılın kendine mahsus renk ve desenlerdeki çinilerini, İstanbul'daki Tekfur Sarayı atölyelerinin üretimi olan soluk mavi zeminli ulama çinileri, Avrupa'dan ithal edilen çini kaplamaları ve Cumhuriyet dönemi Kütahya imâlâtı olan çinileri bir arada görebilmek mümkündür.

¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mi'marisinde Fâti Devri IV, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1989, s.682.

² Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-Feth, (Haz.: Mertol Tulum), Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977, s.72.

³ Murat Kocaaslan, Topkapı Sarayı Haremi: IV. Mehmed Dönemi 1648-1687, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s.204.

1. HAREM DAİRESİ ÇİNİLERİNE GENEL BAKIŞ

Harem Dâiresi'nde III. Murad Has Odası, 16. yüzyıl İznik çinilerini muhafaza etmesi bakımından dikkati çekmektedir.⁴ Birbirinden farklı desenlerdeki ulama kompozisyonlu çiniler, odanın duvarlarını ve mermer nişlerin içlerini bezeler. Alt kat pencereler üzerinde ise odayı çepeçevre kuşatan çini kitâbeler yer almaktadır. III. Murad Has Odası'nda 16. yüzyıl çinileri ile bezeli bir de ocak bulunur. Ocağın ahşap külâhının iki yanında, yaşmak çinilerinde bahar dallarıyla, köşebentlerde ise rumîlerle oluşturulmuş nefis bir desen yer alır. III. Murad Has Odası'nın giriş kapısı içine karşılıklı yerleştirilmiş olan birbirine eş bahar ağaçlı iki pano ile odanın çıkışında, hemen solda yer alan ve bir revak içinde bahar ağaçlarının tasvir edildiği panolar (Fotoğraf 1), Harem Dâiresi'nin 16. yüzyıla tarihlenen panolarıdır.⁵ Bunlardan başka, "Altın yol Çini Panoları" olarak isimlendirilen Farşça ta'lik kitâbeli üç pano ise günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi depolarında muhafaza edilmektedir.⁶

Hünkâr Sofası'ndan padişah odalarına gidilirken geçiş güzergâhında yer alan Çeşmeli Sofa'da, kuzeybatı cephesinde yer alan mermer çeşmenin nişleri içinde mavi-beyaz 16. yüzyıl İznik çinilerini, Tekfur Sarayı'nın kısa ömürlü imalât dönemi ürünleri olan ulama çinileri, 17. yüzyıl ulama çinileri ve çini panolarını bir arada görebilmek mümkündür.

Harem Dâiresi'nde, mimarî tarz ve bezemedeki zevklerin değişimini yansıtan III. Selim'in Meşk Odası ve vâlidesi Mihrişah Sultan'ın Dâiresi, III. Osman ve I. Abdülhamid Dâireleri, Hünkâr Sofası, Başhaseki Dâiresi ile Dârüssaâde Ağası Dâiresi'nin bazı kısımları Avrupa çinileri ile bezenmiştir.⁷ İç içe iki mekândan oluşan Çifte Kasırlar'da, iç mekân duvarları ile birlikte köşkün dış cephesi de tamamıyla çinilerle bezelidir. Çifte Kasırlar'ın Gözdeler Taşlığı'na bakan iki cephesindeki Kütahya imalâtı olan süpürgelik çinileri kolaylıkla ayırt edilebilir (Fotoğraf 2).

2. HAREM DAİRESİ'NİN 17. YÜZYIL ÇİNİLERİ

17. yüzyıl vak'anüvisti Abdurrahman Abdi Paşa, H.1076 / M.1665'de pâyitahtta meydana gelen olayları anlatırken, Harem'de *harîk-i azîm vâki* olduğunu, o sırada Edirne'de bulunan IV. Mehmed'e (sal.1648-1687) hâdisenin bir telhisle bildirildiğini, Sultan'ın bu felâketi büyük bir teslimiyetle karşıladığını kaydeder.⁸ Harem'deki mekânların pek çoğunun H. 1077-1079 / M.1666-69 tarihli kitâbeler taşıyor olması yangından sonra yeniden inşa edildiklerini göstermektedir. Şadırvanlı Sofa'nın celî sülüs hat ile Arapça başlayıp Türkçe devam eden çini yazı kuşağında "*Saray-ı Hümayûn esâsından bi'l-küllîye binâ olunmak hakkında fermân-ı celilü'l-kâdirleri vârid ve sâdır olmağın bi-hamdillâhi te'âlâ hüsn-i himmetleri ile tamâm ma'mûr olub reşk-i Firdevs-i berrîn olmuşdur.*" denilerek Harem binâlarının yeniden yapıldığı ifâde edilmektedir. IV. Mehmed zamanında gerçekleştirilen inşaattan sonra 16. yüzyıl İznik çinilerini muhafaza eden III. Murad Has Odası hariç, Harem duvarları 17. yüzyıl çinileri ile kaplanmıştır.⁹ Binâ ve odaların inşa ve tamirât kitabelerinin yanı sıra çinilerin renk ve tasarımlarındaki üslûp birliği de bunu teyit eder.

⁴ Nurhan Atasoy-Julian Raby, İznik Seramikleri, Türk Ekonomi Bankası, London, 1989, s.246; Gülru Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar, (Çev.: Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.217, 222.

⁵ Şerare Yetkin, “Mimar Sinan’ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni”, Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, acikeri-sim.fsm.edu.tr, s.488.

⁶ Bu panoların fotoğrafları için bkz. Sitare Turan Bakır, İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 297-298.

⁷ Selda Kalfazade, “Harem’in Çinileri”, Topkapı Sarayı Harem-i Hümayûnu, Padişahın Evi Harem, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 36.

Topkapı Sarayı Harem Dâiresi çini bezemeleri arasında ulama kompozisyonlu çiniler önemli bir yer teşkil etmektedir. Harem’in hemen her yerinde görülen ulama çini karolar, dört bir tarafından veya sadece yukarıya doğru, deseni katlamak veya taşımak sûretiyle çoğaltılarak geniş sahaları, duvar ve kemer yüzeylerini, tavanları, pencere, dolap ve nişlerin iç yüzeyini, ocakları ve mihrapları bezemektedir.

Harem Dâiresi’nde Valide Sultan Sofası, Kubbeli Kasır, Başkadınefendi Dairesi ve Dârüssaâde Ağası Dâiresi “*Hoca İstirahat Odası*”nda birer adet çinili ocak bulunur. Ocaklarda külah, davlumbaz ve külahın etrafı çinilerle bezenmiş, ocakların etrafı da bir bordür ile çevrilmiştir.

Aralarında pek az fark bulunan bu çinili ocakların benzerlerine Eminönü Yeni Valide Câmii Hünkâr Kasrı’nın iki odasında rastlanır. Harem’de bunlardan başka bir de Kara Ağalar Koğuşu’nda, üzeri turkuvaz renkli çinilerle kaplı bir ocak daha bulunur ki, bu ocağın orijinalinde çok renkli ve desenli çinilerle kaplı olduğu belirtilmektedir. 10

Kara Ağalar Mescidi’nin mihrabı, mihrap nişi ile kavsarası, kavsaranın iki yanındaki köşelikler çinilerle bezelidir. Kabe tasvirli mihrabın üst kısmında bir kitâbe bulunur. Mihrabın çevresini şemseli bir bordür çevirir.

I. Ahmed Has Odası’nda, kubbeye geçişte kullanılan pandantifler çinilerle bezelidir. Harem Dâiresi’nin yalnızca bu mekânında görülen çinili pandantiflerde, Kur’ân-ı Kerîm’den Tebbet, İhlâs, Felak ve Nas Süreleri celî sülûs hat ile yazılmıştır. Yazının sağ ve sol üst ile alt kısımlarında yine dâire formunda ve celî sülûs yazı ile üçer üçer *Allah, Muhammed, Ebû Bekir; Ömer, Osman, Ali; Hasan, Hüseyin, el-Hamza; ve'l-Abbâs, rıdvânâllahü te’âlâ, aleyhim ecmâ’in* yazmaktadır. Yazıların kenarında kalan üçgen alanlar ise rumîli simetrik bir desenle tamamlanmış, üçgen sahanın çevresi ince bir şeritle ve yeşil zemin rengi üzerine beyaz renkli, esma-i hüsnâ yazılı celî sülûs hat ile çevrilmiştir.

Harem Dâiresi 17. yüzyıl çinileri arasında bir diğer grup ise üst kat pencerelerin kemer dolgularını bezeyen köşeliklerdir. Bunlardan en güzelleri I. Ahmed Has Odası’nda bulunur. Pencereler, paftalara ayrılmış olan çini kitâbelerle oluşturulan bir bordür ile çevrilmiştir. Böylece dikdörtgen bir saha içerisinde kalan pencerenin kemer kavsinin üstünde, sağlı sollu iki pafta halindeki çini kitâbeler ile bordür arasında kalan üçgen saha rumîli serbest kompozisyonlu bir desen ile doldurulmuştur. Kemerin üzerindeki yazının merkezinde ve alt köşelerde, dikdörtgen yazı sahasının iki üst köşesinde hatayîli bir desenin kullanıldığı dâire formlu bezemeler görülür. En üstte ise tepelik bordürler kompozisyonu tamamlar. Kobalt mavi zemin üzerine beyaz ve celî sülûs Farsça kitâbeleri beyaz bırakılmış cetveller sınırlar. Kubbeli Kasır ile IV. Mehmed Kasrı’nın üst kat pencerelerinin üçgen dolgularında yine rumîli desenler kullanılmıştır. Ocaklı Sofa’nın güneybatı cephesindeki pencerelerin köşelikleri hatayîli ve bulutlu ulama çinilerle bezelidir. Kara Ağalar Mescidi’nin üst kat duvarlarındaki pencerelerin köşeliklerinde turkuvaz renkli çiniler yer alır. Şehzâdegân Mektebi’nin ikinci kısmında güneydoğu cephesi üst kat pencere köşelikleri yarı stilize çiçekli çinilerle süslenmiştir. Bu çinilerin eksik olan kısımları fırça ile çizilmek suretiyle tamamlanmıştır. Aynı mekânın kuzeydoğu cephesinde ve Şehzâdegân

Mektebi'nin ilk kısmındaki pencerelerde ise yine bulut ve hatayîli ulama çiniler görülür. Bu ulama çinilere aynı mekânın pencere içlerinde ve duvarlarında da rastlanır.

⁸ Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi, (Haz.: Fahri Ç. Derin), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s.200.

⁹ Necdet Sakaoğlu, Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002, s.321; Gülru Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimari, Tören ve İktidar, (Çev.: Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.231.

Harem'de III. Murad Köşkü'ne bitişik olan Çifte Kasırlar, Kubbeli Kasır ile IV. Mehmed Kasrı, çini bezemenin en yoğun olarak kullanıldığı yerlerdendir. IV. Mehmed Kasrı'nda, güneybatı cephesinde, bronz ocağın üst kısmına yerleştirilen çini panonun üzerinde iki adet çini kabara dikkati çekmektedir. Birbirinden farklı bezemelere sahip olan kabarlarda herhangi bir tahribat görülmemektedir. Aynı mekânın güneydoğu ve kuzeybatı cephelerinde de karşılıklı olarak, çini panoların üst kısımlarında birer çini kabara bulunur. Bunların da bezemeleri birbirinden farklıdır.

Harem Dairesi mekânlarında kullanılmış olan süpürgelik çinilerinde çeşitlilik görülmez. Süpürgelik çinilerinin kullanıldığı bütün mekânlarda, kâse içine yerleştirilmiş karanfil motiflerinin kullanıldığı ulama çiniler yer alırken, I. Ahmed Has Odası'nda yarı stilize çiçekli süpürgelik çinileri dikkati çekmektedir.

Harem Dâiresi'nde pek çok mekânda yer alan çini kitâbeler, yazı kuşakları, kuşak oluşturmaksızın belirli duvarlara yerleştirilen kitâbeler ve dâire formulu yazılar olarak üçe ayrılabilir. Kobalt mavi zemin üzerinde beyaz celî sülüs yazı şeritlerinde, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler, esma-i hüsnâ, duâlar, şiirler ve yapım tarihlerini içeren metinler yer alır. Kitâbelerin dili Arapça, Farsça ve Türkçe'dir. Etrafı bir bordür ile çevrilen kitâbelerin başlangıç ve bitimlerinde rumî desenli köşebentler, yazı zeminlerinde ise seyrek veya yoğun olarak hatayî ve rumî motifleri kullanılmıştır. Duvarların orta kısmına, çoğunlukla alt pencerelerin üstüne yerleştirilen yazı kuşakları yekpâre olarak mekânı kuşatmış veya paftalar halinde, her bir parçanın dört köşesine köşebentler açılarak düzenlenmiştir. Kara Ağalar Mescidi'nde, çini kitâbeler duvarların en üst kısmına yerleştirilmiştir. I. Ahmed Has Odası'nda ise çini panoların etrafında, kemerlerin kenarında ve alt pencerelerin üzerinde yer alan ve mekânı bütünüyle tesiri altına alan çini kitâbeler diğer yerlerden farklı bir anlayışla düzenlenmiştir.

Harem Dâiresi'nde Şadırvanlı Sofa ile Kara Ağalar Taşlığı'nda, üst duvarlara yerleştirilmiş olan dâire formundaki celî sülüs yazılarda, Allah, Hz. Muhammed ve sahabîlerin isimleri yer alır. Yazıların etrafında çiçekler veya rumîli bezemeler, harfler arasındaki boşluklarda rumî motifleri kullanılmıştır (Fotoğraf 3).

Buldukları yerler için özel olarak tasarlanmış olan ve belirli bir alan içerisinde kompozisyonun bir yerde başlayıp yukarıya doğru ilerleyerek tamamlandığı çini panolar, Harem'de, Şadırvanlı Sofa, Kara Ağalar Taşlığı, Kara Ağalar Mescidi, Şehzâdegân Mektebi, Vâlide Sultan Dâiresi'nin Sofa, Yatak ve Namaz Odaları, Vâlide Taşlığı, Ocaklı Sofa, Çeşmeli Sofa, III. Murad Has Odası'nın giriş kısmı, I. Ahmed Has Odası, Kubbeli Kasır ve IV. Mehmed Kasrı'nda yer alır.

Simetrik, ulama ve serbest kompozisyon şemalarındaki panolarda, en çok hatayî üslûbunda motiflerin kullanılmış olduğu görülmektedir. Bundan başka, rumî, yarı stilize çiçekler, bulut motifi, bahar ve servi ağaçları ile asma dalları ve üzüm salkımları kullanılmıştır. Harem'de Mekke-Medine tasvirli ve kitâbeli panolardan biri mihrapta olmak üzere toplam sekiz adet bulunur. Mekke-Medine tasvirli çini panolar günümüzde, Kara Ağalar Mescidi'nde, mihrapta ve mihrap duvarının sağ ve sol cephelerinde,

Şehzâdegân Mektebi'nde, Vâlide Sultan'ın Namaz Odası'nda ve Harem Kadınlar Mescidi'nin girişinde yer almaktadır. Kâbe tasvirli panolar kible istikâmetine yerleştirilmiştir. Aralarında ufak farklılıklar bulunan bu panolar tarih ve imza bulundurması bakımından belge niteliği taşır. Diğer panolarda ise Ar-afat Dağı ve İbrahim Mescidi ile Mescid-i Nebî tasvir edilmiştir. (Fotoğraf 4)

17. yüzyılda klasik dönemin temel prensiplerinin devam ettirilmesiyle birlikte çinilerin kompozisyon özelliklerinde, motiflerde ve renklerde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu sırada kompozisyonlarda bir standartlaşmaya gidildiği, belirli desenlerin farklı ölçülerde tekrar tekrar kullanıldıkları görülmektedir. Bununla birlikte kompozisyonlarda farklı yaklaşımların varlığı yadsınamaz. Bunun en dikkat çekici örneği Vâlide Sultan Dairesi ile Veliht Dairesi'nin natüralist üslupta çiçeklerle oluşturulmuş panolarıdır. Bu sırada, natüralist üsluptaki çiçeklerin çizimlerinde tabiata daha yakın ve özgür bir tavır benimsendiği söylenebilir. Bununla birlikte çiçek çeşitlerinde de bir artış olduğu görülmektedir. Bitkisel motiflerle oluşturulmuş kompozisyonlardan başka Mekke-Medine konulu panoların perspektifsiz ve sade çizimlerinde oldukça detaylı tasvirler yer almaktadır. Bu sırada duvarları, kemer yüzeylerini, tavanları ve ocakları kaplayan ulama çinilerde çok çeşitli kompozisyon türleri ile karşılaşılacaktır. Bitkisel kompozisyonlu çinilerde beyaz zeminler üzerinde kobalt mavi ile türkuvazın ağırlıklı olarak kullanıldığı, kırmızı, yeşil ve kahverenginin tonlarında fırınlama hatasından ötürü başarısız sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle geçiş güzergahlarına yerleştirilmiş olan çinilerin yüzeyinde kırık ve çatlaklar ile birlikte ileri derece deformasyon göze çarpmaktadır.

SONUÇ

Topkapı Sarayı'nın ve Harem Dairesi'nin birbirinden farklı mimarî tip ve fonksiyonlarındaki yapıları, Osmanlı çini sanatı tarihi üzerine çalışan araştırmacılara çok sayıda veriyi bir arada sunar. Harem'de çini sanatının erken Osmanlı döneminden itibaren Cumhuriyet dönemine kadar hemen her devirdeki ve çeşitli üretim şehirlerindeki örnekleri arasında 17. yüzyıl çinileri ağırlıklı olarak yer alır. Bunun nedeni Harem'in 1665 yangınından sonra IV. Mehmed'in emriyle yeniden inşa edilip devrin çinileri ile kaplanmış olmasıdır. Harem Dairesi'nde duvarlar ulama kompozisyonlu veya pano özelliği gösteren çinilerle yoğun olarak bezenmiştir. Ayrıca ocaklar, mihrap, pandantif, kabara ve pencere köşeliklerinde farklı çini formları ve kompozisyonları ile karşılaşılır. Çini kitabeler ise zengin metin içerikleri ile duvarları süslemektedir. 16. asırda en güzel örnekleri verilen İznik çinilerinin, çeşitli yapılarıdaki örnekleri üzerinde çalışılarak, motif ve kompozisyon açısından belirli kurallar dâhilinde, çok geniş bir tasarım çeşitliliğine sahip olduğu bilinmektedir. Fakat 17. yüzyıl çinileri üzerine yapılan çalışmaların azlığı, bu asrın özelliklerini kendinden önceki devirler kadar açık bir şekilde ortaya koymayı güçleştirir. Şimdiye kadar bütünüyle bir çalışmaya konu olmayan Harem Dâiresi çinileri, gerek mekânın önemi gerekse İznik çini atölyelerinde üretilmiş olan son örnekler olması nedeniyle büyük ehemmiyete sahiptir.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi (Osmanlı Tarihi 1648-1682); (Haz.: Fahri Ç. Derin), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.
- Abdurrahman Şeref; "Topkapı Sarayı Hümayunu", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Cüz 5, s.265-298; Cüz 6, s.229-364; Cüz: 7, s. 393-421; Cüz 8: s.457-483; Cüz:9, s. 521-537; Cüz:10, s. 585-594; Cüz: 11, s.649-657; Cüz: 12, s.713-730, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, 1328-1329 (1910-1911).
- Alparslan, Ali; "Kitâbe, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.26, İstanbul, 2002, s.76-81.

- Altun, Ara (Editör); Osmanlı'da Çini ve Seramik Öyküsü, Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul, 1997.
- Anhegger-Eyüboğlu, Mualla; Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi (Harem), Sandoz Kültür Yayınları, İstanbul, 1986.
- Anhegger-Eyüboğlu, Mualla; "Topkapı Sarayı Veliht Dairesi Onarımı", Sanat Tarihi Yıllığı, S.9-10, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979-80, s.53-81.
- Arlı, Belgin Demirsar - Altun Ara; Anadolu Toprağının Hazinesi Çini: Osmanlı Dönemi, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Aslanapa, Oktay; Osmanlı Devrinde Kütahya Çinileri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1949.
- Atasoy, Nurhan - Raby, Julian; İznik Seramikleri, Türk Ekonomi Bankası, London, 1989.
- Atasoy, Nurhan; Harem, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı; Osmanlı Mi'marisinde Fâtih Devri IV, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1989.
- Bakır, Sitare Turan; İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Bakır, Sitare Turan; "Osmanlı Sanatında Bir Zirve, İznik Çini ve Seramikleri", Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, (Editör: Gönül Öney – Zehra Çobanlı); Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 279-305.
- Bakır, Sitare Turan; "İznik Çinilerinde Ulama Karo Tasarımları", Osmanlı, C.11, (Editör: Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.220-226.
- Cimilli, Canan; "Topkapı Sarayı Harem Dairesi", Topkapı Sarayı Harem-i Hümayûnu, Padişahın Evi Harem, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 2012, s.18-30.
- Demiriz, Yıldız; "17.Yüzyıl Çinilerinde Değişen Desen Anlayışı", 17.Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı, Sempozyum Bildirileri, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1998, s.77-84.
- Denny, Walter B.; İznik, The Artistry of Ottoman Ceramics, Thames & Hudson, London, 2004.
- Dumlupınar, F. Zehra; Topkapı Sarayı Harem Dairesi 17. Yüzyıl Çini Pano Tasarımları", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2015.
- Dönmez, Emine; Türk Çini Sanatının Sürekliliği İçinde XVII. Yüzyıl Eserlerinin Yeri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2001.
- Eldem, Sedad Hakkı- Akozan, Feridun; Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- Erken, Sabih; "Türk Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri", Vakıflar Dergisi, S.9, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1971, s. 297-338.
- Kalfazade, Selda; "Harem'in Çinileri", Topkapı Sarayı Harem-i Hümayûnu, Padişahın Evi Harem, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, s.36-44.
- Karahasan, Ümran; Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları Dönemi, Yıldız Teknik

- Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005.
- Kocaaslan, Murat; Topkapı Sarayı Haremi: IV. Mehmed Dönemi 1648-1687, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.
- Kütükoğlu, Mübahat S.; Tarih Araştırmalarında Usûl, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- Necipoğlu, Gülru; 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar, (Çev.: Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Necipoğlu, Gülru; Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Öney, Gönül; Türk Çini Sanatı, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1976.
- Sakaoğlu, Necdet; Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sönmez, Zeki; “Eyüp'te Cezerî Kasım Paşa Câmii ve Çinileri”, İzzet Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı-Makaleler, Taç Vakfı Yayını, İstanbul, 2005, s.408-417.
- Tursun Bey; Târîh-i Ebü'l-Feth, (Haz.: Mertol Tulum), Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977.
- Yetkin, Şerare; Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, s.1-25.
- Yetkin, Şerare; “Mimar Sinan'ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni”, Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, acikerisim.fsm.edu.tr

¹⁰ Ümran Karahasan, Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları Dönemi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005, s.306.

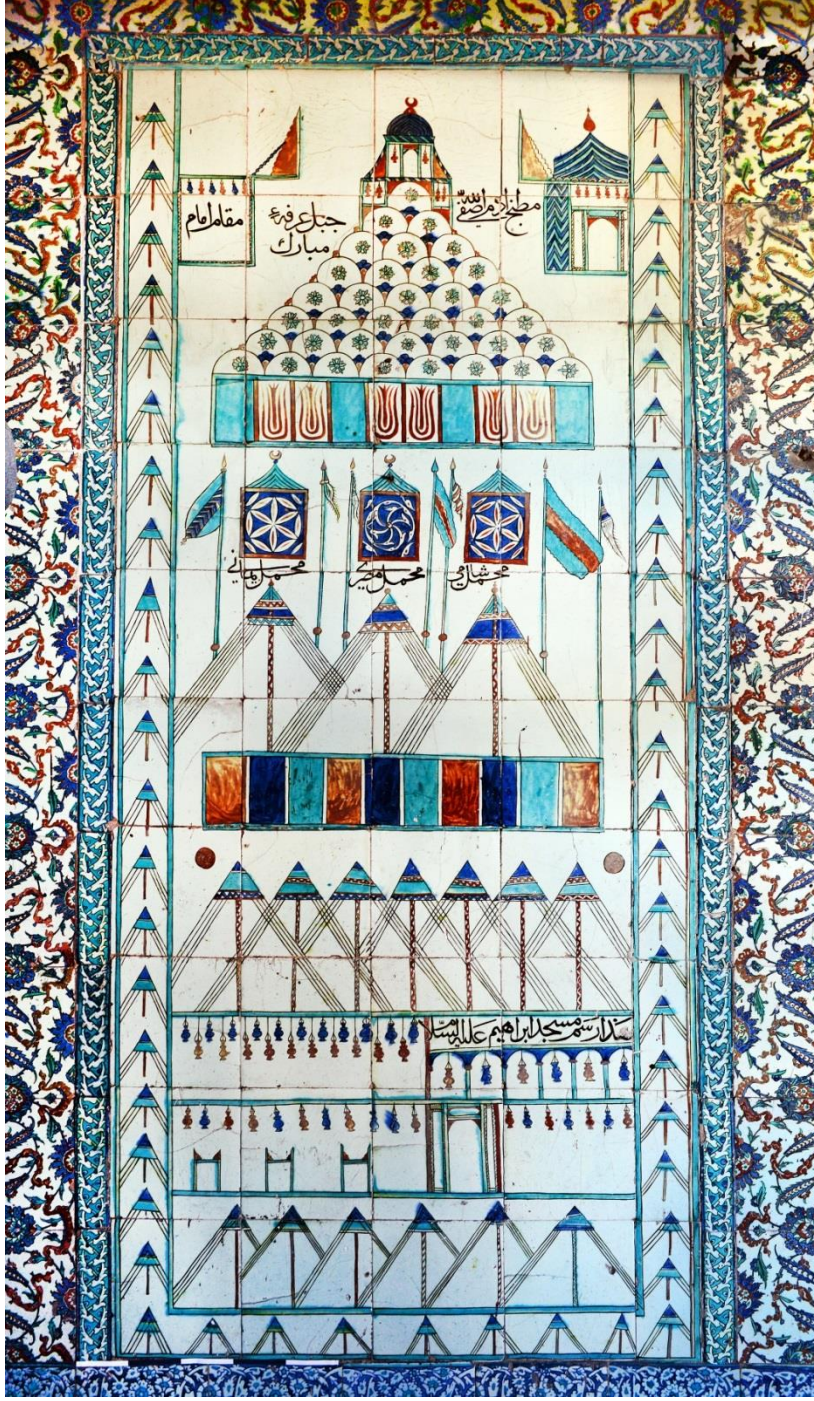
1: III. Murad Has Odası girişinde yer alan bahar ağaçlı pano.
16. Yüzyıl, İznik. Fotoğraf: 2014, Zehra Dumlupınar.

2: Çifte Kasırlar dış cephesinde Kütahya çinileri, Cumhuriyet Dönemi.
Fotoğraf: 2014, Zehra Dumlupınar.

3: Şadırvanlı Sofa'da 17. yüzyıl çini kitâbeler.
Fotoğraf: 2014, Zehra Dumlupınar.

4: Arafat Dağı konulu pano. 17. yüzyıl, İznik.

Fotoğraf: 2014, Mustafa Yılmaz.